

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ОМОНІМІЇ В ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Ірина Юзвяк

Національний університет „Львівська політехніка”

Статтю присвячено міжмовній омонімії між неспорідненими мовами, зокрема українською і турецькою, та способам уникнення цих проблем під час вивчення української мови як іноземної.

Ключові слова: турецька мова, неспоріднені мови, міжмовна омонімія, лінгвістичний шок.

Не лише внутрішньомовна, а й міжмовна омонімія здавна цікавила лінгвістів. Ще в 1788 році А. Портітор видав лексикографічний нарис, у якому висвітлив проблему міжмовних лексичних відповідників омонімного характеру в французькій та німецькій мовах. Згодом це мовне явище досліджували в ХХ столітті такі європейські вчені, як Ш. Біго (1845), Л. Гранже (1864), Г. Добре (1894) та ін.

Розглядаючи проблеми міжмовної омонімії, варто згадати і відомого чеського лінгвіста Й. Влчека, який ґрунтовно вивчав російсько-чеську омонімію. Результатом цієї праці став укладений ним словник російсько-чеської омонімії та паронімії [5]. Він теж констатує факт недостатнього теоретичного дослідження тієї частини словникового запасу споріднених мов, для котрих умовно застосовується термін „міжмовна омонімія”. Виходячи із загальноприйнятого визначення, що омоніми – це слова, різні за походженням та значенням, що їхнє однакове звучання – це випадковість і жодного внутрішнього зв’язку між ними немає, Й. Влчек доводить безперечність спільного походження, а часто і спільного значення в минулому великої кількості омонімів у близькоспоріднених мовах. Дослідження значного пласту чеської та російської лексики поставили перед науковцем проблему дефініції явища, яке, на його думку, є найвищим ступенем лексичної інтерференції. Чеський мовознавець ставить перед собою запитання, яке досі залишається каменем спотикання у світовій лінгвістиці, а саме: чи можна вважати правомірним термін „міжмовна омонімія”?

Розглядаючи омоніми як слова, що однаково звучать, але мають різне значення, на прикладі російської та чеської мов, Й. Влчек слушно зауважує, що в такому контексті цей термін є неточним, оскільки дуже рідко фіксується звукова тотожність при відмінності значень слів цих двох мов. Навіть при подекуди великій фонетичній подібності слів у цих мовах існує різниця у наголошуванні, вимові, у тривалості звуків, яка в чеській мові часто виконує функцію творення нових значень [4: 469].

Отже, на думку чеського мовознавця, у контексті двох чи більше мов міжмовні омоніми слід характеризувати як слова, що подібно звучать, мають подібне написання, але різне значення. Далі автор перелічує ознаки міжмовної омонімії:

- 1) звукова схожість;
- 2) графічна схожість або еквівалентність;

3) відмінності в значенні;

4) можливість впливати як на цілі слова, так і на окремі їхні форми [4: 470].

Однак деякі лінгвісти вживають два терміни, не розрізняючи їх семантично. Так, Р. Будагов, назвавши свою статтю „Фальшиві друзі перекладача” відповідно до назв словників, матеріал яких він аналізує, в той же час вказує, що „фальшивими друзями перекладача зазвичай називають міжмовні омоніми – слова, які при однаковому звучанні мають різні значення” [1: 141].

Й. Влчек також вважає, що термін „фальшиві друзі перекладача” не є ним, а лише „образним вираженням для називання міжмовних омонімів” [2: 33].

Подібний погляд висловлює й А. Шидловський: „Фальшивими друзями перекладача в лінгвістиці називають міжмовні омоніми – слова, які при однаковій чи подібній вимові мають різні значення” [3: 47].

Але називати міжмовні омоніми терміном „фальшиві друзі перекладача” було б неправильно: така дефініція не відображає фундаментального симетрично-асиметричного боку явища, оскільки омонімія – це прояв симетрії форми при асиметрії змісту. Назву „фальшиві друзі перекладача” часто використовують у теорії перекладу, але вона не відображає лінгвістичного аспекту проблеми.

Міжмовна омонімія (в широкому розумінні) охоплює все те, що в межах однакових рівнів мови формально ідентичне, але відрізняється семантично в мовах.

Але, як зазначає більшість дослідників, основна (і найважливіша) частина міжмовної омонімії існує на лексичному рівні – в системі міжмовних лексичних омонімів.

Виділяють два способи пояснення причин появи міжмовних омонімів:

- випадковий збіг звучання в мовах, які не контактують;
- збіги не випадкові, а зумовлені подальшими змінами в семантиці генетично близьких однокорених слів.

Щодо українсько-турецьких міжмовних омонімів, то, як свідчать результати нашого дослідження, які ґрунтувалися на лексикографічному матеріалі, в українській та турецькій мовах існує 89 пар омонімів. Варто додати, що для збирання матеріалу було використано лише три двомовні перекладні словники.

Українська мова належить до східної підгрупи слов'янських мов, що входять до індоєвропейської мовної сім'ї. Турецька мова (турецьк. *Türkçe*) – одна з тюркських мов, офіційна мова Туреччини. Поширена в Туреччині, а також в Румунії, Ірані, Іраку, Сирії, Греції, Болгарії, на о.Кіпр, у колишній Югославії. Попри те, що ці мови неспоріднені, належать до різних мовних груп, у них спостерігаємо велику кількість міжмовних омонімів.

З погляду формального вираження міжмовні омоніми на синхронному зрізі утворюють кілька підтипів (груп), розбіжності між якими зумовлені фонемними, звуковими та структурно-морфологічними кореляціями в українській і турецькій мовах. Це такі основні групи:

- міжмовні омоніми, які повністю збігаються за формою вираження, напр.: укр. *бал* 'великий вечір з танцями' – турецьк. *bal* 'густа солодка маса, яку бджоли виробляють із нектару квітів'; укр. *баян* 'велика вдосконалена гармонія із складною системою ладів' – турецьк. *bayan* 'жінка, що за зовнішніми ознаками належить до привілейованих верств населення';
- міжмовні омоніми зі звуковими відмінностями (різний наголос), напр.:

укр. *ба́ба I* 'мати батька або матері', *ба́ба II* 'стара за віком жінка' – турецьк. *babá* 'чоловік стосовно своїх дітей', але тут є розрізнення у наголосі, в украї́нській мові цей іменник має наголос на першому складі, а в турецькій мові – на другому.

– міжмовні омоніми з графічно-фонетичними розбіжностями:

укр. *колючка* 'будь-що, що має госте вістря' – турецьк. *kuluçka* [кулучка] 'курка, яка висиджує яйця або доглядає за курчатами' (голосний звук української мови [o] відповідає турецькому [y], і український звук [y] відповідає теж турецькому [y]).

Викладачам іноземних мов і культурологам добре відоме поняття культурного шоку (cultural shock) як стан здивування студента чи навіть несприйняття ним фактів культури мови, яку він вивчає. Культурний шок є наслідком неповної акультурації студента, незнання чи нерозуміння ним норм нової культури. Культурний шок зникає в процесі знайомства з чужою культурою, порівняння нових фактів з елементами власної культури.

У міжкультурній комунікації існує ще одне явище, про яке говорять мало. Це явище лінгвістичного шоку. Лінгвістичний шок можна визначити як стан здивування, сміху або сорому, яке виникає в іноземців при спілкуванні з носієм мови, коли він чує в іноземному мовленні мовні елементи, які звучать у його мові дивно, смішно або непристойно. Слова, які для українців милозвучні, приємні на слух, як правило, не вирізняються в колективній мовній свідомості як окремі елементи. Щодо окремих слів, то їхня милозвучність може бути не пов'язана з їхньою семантикою, або навпаки, слова непристойні можуть звучати для українців милозвучно.

Сміховий ефект щодо іноземної мови виникає тоді, коли нейтральне за значення слово однієї мови омонімічне слову рідної мови чужоземця, яке має зовсім інше значення. Так, турецьке слово *kulak* по-українськи означає 'вухо', турецьке *bardak* означає 'стакан', *bayan* – це українське 'пані', турецька лексема *sir* означає 'тасмниця', турецькому *hata* відповідає українське 'помилка', *yazik* по-українськи означає 'шкода, жаль'.

Як свідчать результати лексикографічного опрацювання, більшість виділених турецьких слів-омонімів мають відповідники і в інших тюркських мовах, напр.: турецьк. *bardak* 'склянка' і казах. *bardak* має те саме значення. Тому явище українсько-турецької омонімії можна розглядати у контексті тюркомовної аудиторії.

Тюркомовна аудиторія студентів-іноземців передбачає навчання громадян із таких країн, як Туреччина, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменістан, мови яких належать до групи тюркських мов, а також Сирії та Болгарії.

Специфіка вивчення міжмовних омонімів в такій аудиторії полягає в тому, що іноземець, який вчитиме українську мову, зіткнеться з проблемою розрізнення значення, тому що мимоволі буде апелювати до семантики рідного слова. Завдання викладача полягатиме в тому, щоб навчити студента-іноземця абстрагуватися від значень таких слів рідної мови, розуміти різницю у значеннях слів-омонімів. Для цього слід подавати тексти з такими словами і вправи до них, в яких будуть завдання, спрямовані на запам'ятовування значення слова, а також завдання проблемного характеру, які „провокуватимуть” студента зробити помилку, творчі завдання.

2. Влчек Й. Чешско-русские омонимы – высшая стадия лексической интерференции // Болгарская русистика. – София, 1975.
3. Шидловский А. Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык. – Мн., 1978.
4. Vlcek Josef. K problematice rusko-ceske hamonymie // Acta Universitatis carolinae-Philologica 3 Slavia Pragensia IV. – 1962.
5. Vlcek Josef. Uskali ruske slovni zasoby. Slovník rusko-ceske hamonymie a paronymie. – Praha, 1966.

THE PROBLEM OF UKRAINIAN-TURKISH HOMONYMY IN THE LINGVODYDACTICAL ASPECT

Iryna Yuzvyak

Lviv Polytechnic National University

This report is about the problem of ukrainian-turkish homonymy in the teaching ukrainian language as a foreign in the turkish audience. Our researching shows there are 89 homonymic pair, which makes some problems in the learning Ukrainian language because of making phenomena of lexical interference. We propose formal classification of ukrainian-turkish homonyms and demonstrate some methods and types of lexical exercises for overcoming this problem.

Key words: interlingua homonymy, „false translator’s friends”, turkish words homonyms, unrelated languages, linguistic shock.